

ТЕМА САМОГУБСТВА В ПОБУТОВИХ П'ЄСАХ ЧІКАМАЦУ МОНДЗАЕМОНА

Дана стаття присвячена огляду особливостей п'єс Чікамацу Мондзаемона, темою яких є подвійні самогубства закоханих. Огляд проведено на матеріалі двох найбільш відомих п'єс драматурга – «Самогубство закоханих в Сонедзакі» та «Самогубство закоханих на острові небесних сітей». У статті детально виявлено причини даного суспільного явища, що мало місце в історії Японії на початку XVIII століття.

Ключові слова: самогубство закоханих (шіндзю), п'єси про повсякденне життя (севамоно), ефект Вертера.

Епоха Едо (1604-1868) характеризується активним розвитком міщанської культури. Важливим аспектом у цьому розвитку стала поява на початку XVII, поряд із уже сформованим елітарним театром Но, народних театрів: театру акторів Кабукі та театру ляльок Дзьорурі.

В кінці XVII століття ці театри набували особливої популярності. Саме на цей час припадає творчість одного з найвидатніших японських драматургів Чікамацу Мондзаемона (1653 – 1725). Вже перші його історичні п'єси – *джідаймоно* (時代物) – мали успіх, але справжню популярність йому принесли побутові п'єси – *севамоно* (世話物). Причиною такої великої популярності стало те, що драматург торкнувся важливого на той момент соціального питання – подвійних самогубств. Цій проблемі присвячені дві найвідоміші його п'єси «Самогубство закоханих в Сонедзакі» («曾根崎心中») та «Самогубство закоханих на острові Небесних сітей» («心中天の網島»).

У 1703 році Чікамацу написав для Такемото Гідаю, оповідача театру Дзьорурі, п'єсу «*Самогубство закоханих в Сонедзакі*». Постановка мала такий неймовірний успіх, що театр Гідаю, який стояв на межі банкрутства, швидко став дуже популярним. Більше того, саме «Самогубство закоханих в Сонедзакі» породила особливий жанр: п'єси про любовні самогубства.

В кінці XVII ст. Японію охопило захоплення подвійними самогубствами. Їх називали словом «шіндзю» (心中), яким раніше позначалися обітниця вірності в коханні. «Шіндзю» скоювала пара закоханих, якими ставали відвідувач «веселих кварталів» та дівчина, клієнтом якої він був. Таке кохання засуджувалося і не могло мати майбутнього, тому закохані у відчай кидали останній виклик суспільству. В період Генроку (1688-1704) подвійні самогубства вчинялися у великій кількості [Кирквуд 1988, 3]. Звичайно, це соціальне явище знайшло відображення у п'єсах Кабукі, які слугували новинами про нещодавно скоєні самогубства та історії із вбивствами. Перша п'єса «шіндзю» була поставлена у 1683 році, а після 1700 року такі п'єси практично не сходили зі сцени Кабукі. Однак більш консервативний театр Дзьорурі ще не займався розробкою цієї теми. В четвертому місяці 1703 року у м. Осака стало відомо про подвійне самогубство прикажчика Токубея і куртизанки О-Хацу. Саме в цей час Чікамацу відвідує м. Осака. Детально дізна-

вись про всі обставини події, він вирішив написати п'єсу. Вже через три тижні відбувся перший спектакль «Самогубство закоханий в Сонедзакі» [Кин 1978, 4].

Сюжет драми досить простий: двадцятип'ятирічний осавула Токубей, закоханий у дев'ятнадцятирічну куртизанку О-Хацу, відмовляється одружуватися на дівчині, яку для нього вибрав дядько. Він розповідає про це О-Хацу та пояснює, що тепер він має повернути отримані як придане від дівчини гроші. Простодушний Токубей позичив ці гроші своєму приятелю Кухейджі, які нібито були тому дуже потрібні. Кухейджі вдалося так спритно видурити у Токубея гроші, що розповідям Токубея про це ніхто не вірив. Передбачаючи неминучу розлуку, Токубей і О-Хацу наважуються на подвійне самогубство. Успіх п'єси був миттєвим і перевершив всі очікування. Цікавість до п'єси підігрівався її актуальністю [Кин 1978, 4].

У період Кьохо (1716 – 1736) популярність п'єс «шінджю» різко впала. Це було пов'язано з діяльністю шьогунату, який вживав заходи для їх припинення. Тим не менш, у жовтні 1720 року Чікамацу відвідав давній синтоїстський храм у Сумійоші поблизу Осака. Коли він розважався з друзями в ресторани до нього дійшло повідомлення про подвійне самогубство закоханих на ім'я Кохару та Джіхей. Обставини подій здалися драматургу цікавими і він негайно відправився додому писати п'єсу, що отримала назву «*Самогубство закоханих на острові Небесних Сітей*». П'єса була вперше поставлена на сцені «Такемото-дза» в грудні 1720 року і була дуже підтримана глядачами. [Кирквуд 1988, 3]

Двадцятивосьмирічний торговець папером Джіхей, головний герой «Самогубства закоханих на острові Небесних Сітей», по суті, той самий Токубей, але пов'язаний вже з двома жінками. Він не може жити ні без дев'ятнадцятирічної куртизанки Кохару, ні без своєї дружини О-Сан. Коли доходить до зіткнення двох жінок, Джіхей впадає у відчай від думки, що може одну з них втратити, і залишається пасивним. Кохання Кохару і Джіхея продовжується три роки. Кохару – попри своє ремесло – віддана коханому, і лише відчуття обов'язку перед дружиною Джіхея змушує її вдавати, що вона не згодна на подвійне самогубство. О-Сан хоче повернути чоловіка, але коли розуміє, що це може коштувати життя Кохару, почуття обов'язку перед цією благородною дівчиною змушує її просити Джіхея викупити Кохару і, таким чином, врятувати її. Однак стан безвихідний: їх плани порушує приїзд батька О-Сан, який здогадується про все і забирає доньку з собою, заявивши, що Джіхей не достойний бути її чоловіком. Тепер Джіхею не залишається нічого іншого як скоїти самогубство разом із Кохару. Їх шлях на острів Амідзіма, описаний в *мічіюкі*, підводить трагедію до кульмінації і готує закоханих до смерті. Однак вони обидва прагнуть виконати свій обов'язок перед О-Сан. Вони намагаються зробити все, щоб не заплямувати честі О-Сан, скоюючи самогубство в різних місцях: Кохару – на суші, а Джіхей – над водою, показуючи цим, що вони скоїли це не як коханці [Кин 1978, 4].

Сюжетно обидві п'єси дуже схожі, але в них є й суттєві відмінності, які вказують на еволюцію сприйняття проблеми подвійного самогубства Чікамацу Мондзаеомом. У «*Самогубстві закоханих в Сонедзакі*» Токубей, втративши повагу оточення, пристає на пропозицію коханої О-Хацу покинути цей світ. Образ Токубея – це образ благородного, невинно скривдженого чоловіка, що нічим не перед ким не завинив. Він не має в чому каятися. Його прагнення – очистити своє ім'я від сорому та бути разом з коханою. Так само і О-Хацу не має особливих зобов'язань. Тому під час *мічіюкі* – шляху, який веде їх

до місця, де вони скоюють самогубство – вони плачуть через трагічність ситуації, проте почуваються щасливими від того, що тепер вони будуть разом. Про це свідчать слова О-Хацу: «Яка я щаслива, що ми помremo разом, так, як ми і сподівалися»; слова Токубея: «Я настільки впевнений в нашому коханні, що не маю страху перед смертю» [Keene 1961, 6]. Окрім того, вони розглядають все, що відбувається, як акт укладання шлюбу, тому відчують феєричне піднесення.

Проте, в «*Самогубстві закоханих на острові Небесних Сітей*», написаний через 17 років після вище описаної п'єси, бачимо вже зовсім іншу ситуацію. Джіхей і Кохару, хоч і дали один одному обіцянку померти разом, однак кожний з них має сумніви. Кохару відчуває обов'язок щодо дружини Джіхея, О-Сан. Вона хоче померти разом із коханим, але почувається винною, що забирає чоловіка в ні в чому невинної жінки. Джіхей, зі свого боку, кохає дружину, відчуває тягар обов'язку перед нею, своїми дітьми та всією родиною. Таким чином, обраний шлях стає для Кохару та Джіхея справжньою нестерпною мукою. Вони обрізають собі волосся, приймаючи тим самим постриг, щоб покинути все мирське, що мучить їх. Проте навіть після цього страждання не полишають Джіхея: «Сердешні діточки мої! Як безтурботно сплять вони. Я бачу гарні їх личка...» [Японська література 2011, 5]. Таким чином, Чікамацу Мондзаемон, додавши твору трагізму, зробив п'єсу «Самогубство закоханих на острові Небесних Сітей» психологічно більш складною.

Цікавим є той факт, що образи куртизанок О-Хоцу та Кохару є набагато більш сильнішими, ніж образи їх коханих чоловіків. Варто зазначити, що в епоху Токугава навіть куртизанки низького статусу, а тим більше ті, статус яких був вищим, були більш освіченими і вихованими, ніж звичайні жінки, в обов'язки яких входила повна і беззаперечна покора чоловіку. Тому героїні п'єс Чікамацу, зустрівши справжнє кохання в житті, в якому вони бачили лише нещирі почуття, були готові померти за нього [Sewell 1976, 8]. Порівняно із такими сильними жінками, чоловіки у п'єсах виглядають дуже слабкими і нерішучими, пригнобленими власним становищем.

Повернемося до питання подвійних самогубств. Як вже вказувалося, такі самогубства скоювалися дуже масово. Для того щоб зрозуміти природу даного соціального явища загалом варто розглянути його основні причини:

1. Соціальний статус

Люди, які скоювали подвійні самогубства, найчастіше були людьми нижчих класів. Чоловіки були сиротами чи дрібними торговцями, а жінки – куртизанками. Серед людей вищих класів проблем, які штовхали пари на подвійні самогубства, не виникало. Так, у «Самогубстві закоханих в Сонедзакі» Токубеї не має грошей, щоб виплатити борг-придане дівчини, з якою він так і не уклав шлюб, а Джіхей у «Самогубстві закоханих на острові Небесних Сітей» не може викупити свою кохану, поки цього не зробив інший. Суспільний статус, а разом із ним стан фінансових справ, не дають героям п'єс Чікамацу шансів влаштувати своє щастя та доводять їх до відчаю.

2. Моральні цінності

В основі кожної побутової драми Чікамацу лежить конфлікт між обов'язком – «гірі» (義理) та людськими почуттями – «ніндзьо» (人情). Обидва ці елементи часто розглядаються як два полюси моральних цінностей періоду Токугава. Гірі є конфуціанським терміном, що лежить в основі моделі поведінки, яка є найвищим рівнем добропорядності

самурая. Кодекс самурайської честі впливав і на життя простих людей, створюючи образ, до якого варто було прагнути. «Ніндзьо» – термін «популярного буддизму», який побутував серед простого населення. Його ми детальніше розглянемо в наступному підпункті.

Кожна людина має обов'язки перед коханим, друзями, родиною, суспільством, Батьківщиною, проте має людина і власні почуття та бажання, які також керують її вибором. Людське життя – переплетення бажань та обов'язків. Так, у «Самогубстві закоханих на острові Небесних Сітей» кохання Кохару і Джіхея змішане з розумінням обов'язку по відношенню до О-Сан, але цей обов'язок не пов'язаний з мораллю суспільства. Кохання О-Сан до Джіхея спричинює її відчуття гріі щодо Кохару, саме тому вона просить чоловіка викупити Кохару. Кохару ж, зі свого боку, відчуває обов'язок щодо О-Сан [Кин 1978, 4].

Під гріі не завжди розуміли неподоланне почуття обов'язку, інколи на увазі мали природній внутрішній обов'язок стосовно іншої людини через почуття вдячності. Гріі, не пом'якшений ніндзьо, не є гуманним, бо такий «обов'язок» заперечує право індивідуума влаштувати власне щастя, якщо воно суперечить бажанням інших людей. Проте, західному глядачеві виявлення ніндзьо часто здається ще більш абсурдним, ніж виявлення гріі. Вбити власну дитину, щоб врятувати дітей свого володаря – в цьому ще можна знайти сенс, попри жадливість цього вчинку. Але кинути родину, не подумавши про майбутнє власних дітей – вчинок нищий. Так, у драмі «Самогубство закоханих на острові Небесних Сітей» Джіхей залишає дітей, щоб померти разом з Кохару, а вона покидає непризволяє власну стареньку матір. Для японців чистота почуттів героїв виправдовує всі слабкі сторони ніндзьо. Людська слабкість і виявлення почуттів ніндзьо не викликає почуття зневаги, а навпаки, звеличує героя в очах глядачів [Кин 1978, 4].

Ще один вид гріі – це обов'язок очищення власної заплямованої честі, імені. Звичайно, очищення свого імені від ганьби шляхом самогубства є крайньою мірою, але, в сукупності з усіма іншими причинами, ця також відіграє важливу роль [Бенедикт 2007, 1].

3. Релігійні переконання

У християнстві самогубство є одним з найтяжчих гріхів, скоєних проти себе та проти Бога, оскільки Бог дає людині життя і лише він має право її забирати. Для людини, яка скоювала самогубство шлях до Раю закривався назавжди, а для родини самогубця ця подія ставала страшенною ганьбою.

Східна традиція, хоч і не схвалює самогубство, але і не осуджує його настільки жорстко. Самогубство в Буддизмі ніколи не зараховувалося до смертних гріхів, бо це діяння породжене відразою, що викликає почуття відрази до власного життя. Як і інші подібні діяння, самогубство віддаляє від людини блага перспективу просвітлення [Ермакова, Островкая 2004, 2].

Популярний буддизм у Японії XVII століття давав наступне трактування людського життя: все, що відбувається з людиною в цьому житті – результат її вчинків у попередньому. Тобто, якщо людина страждає, то така її доля – страждати в цьому житті. Це передбачено і не можна нічого змінити. Інший важливий елемент популярного Буддизму, який штовхав закоханих на самогубство – це віра в те, що за свої страждання вони будуть винагороджені переродженням в раю Будди Аміда на одній квітці лотоса. Неможливо точно прослідкувати походження даного вірування, однак у «Збірнику положень про переродження у Чистій землі» – основній для секти Джьодо праці, укладеної у 985 році

відомим буддійським монахом Геншіном (942 – 1017) – описується переродження людини на квітці лотоса у раю Будди Аміда. Одним із найперших описів цього вірування в літературі - це згадка у романі Мурасакі Шікібу «Повість про принца Генджі» («Генджі моногатарі»), коли Генджі мріє про переродження в раю Будди Аміда разом із Фуджіцубо – своєю мачухою та першим коханням [Sewell 1976, 8].

Це вірування стало ще однією причиною подвійних самогубств, оскільки давало надію на щасливе життя нещасним закоханим.

4. Психологічна причина

Масова хвиля самогубств, які були скоєні після висвітлення певного гучного самогубства на телебаченні, в газетах, у творах літератури, дістала наукову назву у 1974-1975 роках завдяки американському соціологу Девіду Філіпсу з Каліфорнійського університету. Вчений досліджував хвилю самогубств, що прокотилася Європою у XVIII після виходу у 1774 роману Гете «Страждання молодого Вертера». Феномен було названо «Ефектом Вертера», або «синдромом Вертера» за назвою книги. Вченим було проведено низку досліджень з висвітлення кількості самогубств у літературі та ЗМІ і зроблено висновок, що в наслідок цього висвітлення кількість самогубств за подібних обставин значно зростала. При чому повторення обставин виявлялося у віці, статі, соціальній групі, професії самогубців та способом яким вчинялося самогубство [Phillips 1985, 7].

Суспільне явище, яке описує у своїх п'єсах Чікамацу Мондзаемон, є нічим іншим, як виявом того самого ефекту в XVII столітті в Японії. Не відомо коли і ким було скоєне перше подвійне самогубство, але воно дало поштовх наступним. Театри Кабукі та Дзьорурі стали своєрідними ЗМІ тогочасної Японії, що правдоподібніше і впливовіше за інших змушували глядачів переживати самогубства, сприяючи поширенню даного явища.

Таким чином, ми розглянули історію створення, сюжет та ключові образи героїв двох найвизначніших побутових п'єс Чікамацу Мондзаемона «Самогубство закоханих в Сонедзакі» та «Самогубство закоханих на острові Небесних Сітей», основною темою яких є подвійне самогубство. А також детально розглянули можливі причини існування даного суспільного явища в Японії XVII століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бенедикт Р.* Хризантема и меч. Модели японской культуры. — М.: Наука, 2007. — 360 с.;
2. *Ермакова Т.В., Островская Е.П.* Классический буддизм. — СПб.: Азбука-классика; Петербургское Востоковедение, 2004. — 256 с.;
3. *Кирквуд К.П.* Ренесанс в Японии. Культурный обзор семнадцатого столетия. — М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1988. — 303 с.;
4. *Кин, Дональд.* Японская литература XVII – XIX столетий. — М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1978. — 432 с.;
5. Японська література: Хрестоматія. Том II (XIV - XIX ст.) / Упорядник: Бондаренко І.П. — Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. — 696 с.;
6. *Major Plays of Chikamatsu*, translated by Donald Keene – New York: Columbia University Press, January 1, 1961. — 485 p.
7. *Phillips, David P.* “The Werter Effect: Suicide, and Other Forms of Violence, are Contagious”, *The Science* 25, no. 4 (July-August 1985), pp. 32-39.;

8. Sewell, Robert G. The theme of suicide: a study of human values in Japanese and Western Literature-University of Illinois at Urbana-Champaign., 1976. – pp. 117-136.

Г. Вознюк,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ТЕМА САМОУБИЙСТВА В БЫТОВЫХ ПЬЕСАХ ТИКАМАЦУ МОНДЗАЭМОНА

Даная стаття посвящена обозрению особенностей пьес Тикамацу Мондзаэмона, темой которых являются двойные самоубийства влюбленных. Обозрение проведено на материале наиболее известных пьес драматурга – «Самоубийство влюбленных в Соне-дзаки» и «Самоубийство влюбленных на острове Небесных сетей». В статье детально выявлены причины данного общественного явления, которое имело место в истории Японии начала XVIII века.

Ключевые слова: самоубийство влюбленных (синдзю), пьесы про повседневную жизнь (сэвамоно), эффект Вертера.

G. Voznyuk,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

SUICIDE THEME IN PLAYS ABOUT EVERYDAY LIFE OF CHIKAMATSU MONZAEMON

This article deals with the review of the specific features of suicide theme plays written by Chikamatsu Monzaemon. The review was made on the material of two the most famous plays – “The Love Suicides at Sonezaki” and “The Love Suicides at Amijima”. The article reveals the reasons of the social phenomenon, which took place in Japan’s history in the 17th century.

Key words: love suicide (shinjū), plays about everyday life (sewamono), the Werter Effect.

УДК 821.111-31 Ішігуро . 09

М. Драчова,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків

ДИАЛОГ КУЛЬТУР У ПОЛІФОНІЧНОМУ ПРОСТОРИ РОМАНУ КАДЗУО ІШІГУРО «КОЛИ МИ БУЛИ СИРОТАМИ»

У статті розглядаються діалогічні особливості поліфонічної текстуальної побудови роману Кадзуо Ішігуро «Коли ми були сиротами». Здійснено аналіз інтертекстуальних зв'язків та взаємодії персонажей твору в контексті діалогу культур Сходу та Заходу.

Ключові слова: діалог культур, поліфонічний роман, інтертекстуальність.